ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.34.01

В. П. Плавич
доктор філософських наук, кандидат юридичних наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Стаття присвячена дослідженню феномену права на сучасному етапі розвитку юридичної науки. В ній також розглядається перехід від вузьконормативного (легістського) розуміння права, як права влади до лібертарного розуміння права як міри свободи. Право як все суще, метафізичне, оскільки пов'язане зі світом вищих смислів, абсолютованих цінностей і незалежних сутностей.
Ключові слова: нове правосвітобачення, соціокультурний субстрат, методологія правосвітовиміру, конвергенція принципів права.

Право, як все суще, метафізичне, воно ж символічне, тому що містить у собі все необхідне, щоб доводити ці метафізичні значення до людини за допомогою соціальних форм і предметностей. У ньому з повною на те підставою можна бачити деякий тайнопис, що свідчить не тільки про невисловлені метафізичні значення, а й несвідомі глибини колективного досвіду, а також про існування вищих енергій, що беруть участь у творенні соціального світу [1, с. 3].

Демократизація українського суспільства, формування правової державності та розбудова громадянського суспільства вимагають від національної науки теорії держави і права нового осмислення, змісту та сутності ключових категорій права. Зокрема, сучасне розуміння права передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а забезпечення та реалізацію невід'ємних прав і свобод людини і громадянина — головною метою діяльності державної влади, яка реалізує свою компетенцію у межах Конституції — Основного Закону України.

До останнього часу більшість визначень прямо чи опосередковано трактують право як регулятор різноманітних відносин у суспільстві. До них ми відносимо й розуміння права як засобу, інструменту «соціального контролю», розповсюдженого в західноєвропейській, а також американській теоретичній юриспруденції. Слово «право» є спільнокореневим зі словами «правий», «праведний», «правильний», «справедливий», «прав-

© Плавич В. П., 2012

да», «правиця», «правити» та ін. Принципово важливим є те, що подібний зміст більшою чи меншою мірою вкладається у споріднений словниковий ряд і в інших мовах як стародавніх європейських (наприклад, латинська) так і сучасних. Ми поки що не говоримо про ці слова як про терміни [2, с. 19].

Право є явищем, яке динамічно розвивається під впливом соціальних, політичних, ідеологічних та інших чинників відповідно до рівня соціально-економічних відносин і потреб суспільного розвитку. Взаємодія цих чинників створює основу формування права. Право їх не лише уособлює, а й відображає [3, с. 24].

Розуміння сутності права або праворозуміння є початковою, вихідною категорією юриспруденції. «Вихідне розуміння сутності права пов'язане з сутністю людини. Сутність людини наддержавна — не держава створює людину, а людина державу. Тому визначальним праворозумінням для всієї юриспруденції є наддержавне праворозуміння [4, с. 17]. Водночас визначальний характер наддержавної природи права не заперечує важливості його державного виміру.

Для того, щоб з'ясувати, що є право, необхідно виходити з його визначення. Допоки наука не дасть чіткого узагальнюючого визначення (яке інтегрувало б у собі сутнісні параметри всіх відомих типів праворозуміння), що таке є право, всі судження про ті чи інші конкретні види права можна вважати хибними, туманними, позбавленими наукового змісту [5, с. 29].

Сучасна наука про право характеризується розмаїттям різних типів праворозуміння, тобто наукового пізнання і пояснення права як своєрідного та відносно самостійного, цілісного системного явища духовного життя суспільства. Вони розміщуються у рамках координат трьох основних напрямів у науковому пізнанні права (залежно від філософського фундаменту їх осмислення). Це природно-правові, соціологічні та нормативістські концепції і теорії права.

З появою некласичної парадигми соціального знання, коріння якої сягає феноменології Є. Гусерля і В. Дільтея (середина XX ст.), сформувалось уявлення про конституючу діяльність суб'єкта як частини об'єктивного світу. В центр уваги нової суб'єктивістської парадигми були поставлені не об'єктивні процеси соціальної упорядкованості, а порядок, який формується у свідомості суб'єкта у процесі інтерпретації ним соціальної дійсності. Людина не відображає у своїй свідомості світ, а конструює його; і такий спосіб наповнює іншим смислом, який обумовлюється належністю суб'єкта до певного типу культури, соціального, ціннісного, контекстуального простору [6].

Відповідно змінилося і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини. Посилення процесів глобалізації у сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів до інтеграційних пошуків, спрямованих на теоретичні побудови, здатні «примирити» позитивістський і природноправовий напрями у розвитку сучасного правознавства.

Пошуки розгортаються у площині інтегративного праворозуміння, точніше інтегрального типу праворозуміння (системне пізнання права об'єктивно спрямовує на інтегральний підхід у його пізнанні). Причому інтегральний підхід застосовується у найширшому розумінні слова, від інтеграції, яка здатна подолати предметні полярності в середині всіх типів праворозуміння, до інтеграції, спрямованої на нову, загальнонаукову методологічну єдність позитивістських, природноправових і соціологічних пізнавальних моделей. В останній позиції, звичайно, не йдеться про створення єдиної універсальної теорії права, а виключно про вектор розвитку правової думки у третьому тисячолітті [7, с. 2–16].

У вказаному аспекті ефективність інтегративного праворозуміння буде визначатися концептуальними рамками тієї загальнонаукової парадигми, методологічний потенціал якої стане на заваді еклектичному (механістичному) поєднанню різних типів праворозуміння, результати якого навряд чи можна назвати науковими. У такому аспекті зростає роль категорії права як інструмента наукового пізнання.

На мій погляд, пізнавальний потенціал категорії «права» може реалізуватися виключно у системному зв'язку. По-перше, з такими поняттями, як природне право, позитивне право і правовий порядок, що є предметоутворюючими, відповідно, природноправних, нормативістських і соціолого-юридичних наукових моделей пізнання права. По-друге, через систему категорій галузевих і прикладних юридичних наук. По-третє, у зв'язку з предметоутворюючими поняттями інших наук, які так чи інакше використовують поняття «право» для змістового розкриття суті свого предмета тощо. По-четверте, в рамках наукової парадигми, здатної відповідати трьом основним вимогам: міждисциплінарність, синтез, але такий, що спроможний відкрити нову реальність за умови дотримання дисциплінарної семантики термінологічної означеності понять, як вони утвердилися у класичній юридичній науці; відмови від механістично-редукціоністських конструкцій у процесі наукового пізнання права, які втратили свій пізнавальний ресурс в рамках нової світоглядної і загальнонаукової парадигми.

Як відмічає Жан Карбоньє, людина єдина з усіх інших живих істот наділена властивістю бути юридичною істотою. Вона здатна виробляти норми і додержуватись їх, тоді як інші живі істоти здатні лише мати звички. Людина має абстрактну здатність створювати і сприймати юридичне [9, с. 61].

Право й людина — пов'язані явища (їхні взаємовідношення вивчає антропологія права). У «боротьбі за право» люди можуть проявити свої не найкращі якості. Звідси і завдання права — бути стабілізатором, сприяти вирішенню конфліктів та стимулювати прояв кращих людських якостей. Розвиток права в ідеалі — це олюднення права, рух до людського права шляхом вдосконалення людини [9, с. 26].

Норма будь-якої галузі українського права має такий вигляд різнонаціонально-ментальних складових пропорцій, які характеризують сучасні розвиткові праворефлексії реальних, дійсних та перспективних де-

віацій, що виявляються на рівні правового світогляду, правової психології та правової ідеології як складових правосвідомості та ідентифікуються у певних правових знаннях. Необхідність розвитку правосвідомості саме й виявляється у різновекторній спрямованості складових національно-ментальних пропорцій формули норми права, а саме у теоретичному виявленні домінанти тієї чи іншої складової пропорції у формулі норми права, її кореляції, удосконалення та модернізації; та на цій основі практично формувати та удосконалювати чинне законодавство [10, с. 150].

У практичному формоутворенні норм права тієї чи іншої галузі домінують європейськоцентричні та європейськотипові парадигми та правові інтереси українських нормативних актів, які виявляють європейськоцентричну зорієнтованість як у власних змінах так і за власними формами (пріоритет загальносвітових нормативно-правових цінностей). Нелінійність правосвідомості ідентифікується у наявності різних правових ідей, цілей, вимог та потреб, які були, наприклад, традиційно характерними для українського суспільства [11, с. 114–135]. Лінійні позитивні різногалузеві статичні правові норми за проведеними дослідженнями виникають та формують як такі саме у різнолінійних нормах правосвідомості, проходячи еволюцію у процесуальній правовій нормі від ірраціональних до раціональних норм правосвідомості як норм статичного права. На мій погляд, позитивна правова наука, лінійно верифікуючи правову дійсність, не здатна істинно визначити правову сутність нелінійних правових явищ, що домінують. Наявність певного обсягу знань ще не визначає справжнього рівня правосвідомості, він конкретизується розумінням сутності правотворчості, права, правових норм, їх вимог, цілей, призначення, відповідності моральним принципам тощо. Людина для кожної мети відтворює у своїх правових ролях норми права. Вона сама є й нормотворцем й, одночасно, виконавцем певних правових норм [12, с. 11, 14].

Однак, право на сучасному етапі розвитку вітчизняної правової науки мислиться, в основному, як законодавство, тобто як диференційований, систематизований, ієрархізований звід норм поведінки, які виходять від держави і діють у силу державного примусу. Можна зазначити, що деякі видання з філософії права (за редакцією М. Костицького, Б. Чміля. — К., 2000; авторів Бачиніна В., Журавського В., Панова М. Філософія права: підручник для юридичних спеціальностей вузів. — К.: Видавничій Дім «Ін-Юре», 2003; Рабіновича П. Філософія права: деякі наукознавчі сюжети // Вісник Академії правових наук України № 4 (35). — Харків, 2003) зауважують на наявності концепції праворозуміння, що утворюються у межах пошуків сучасного європейського мислення, започаткованого феноменологією Гуссерля, герменевтикою Шляєрмахера, Дільтея, Гадамера, Габермаса, Апеля, буттєвою філософією Гайдеггера, структуралізмом Фуко, деконструктивізмом Дерріда.

Відновлення загубленого «за Буттям» призначення людини є єдиною вагомою перспективою розвідок у сфері наукового усвідомлення долі права та пошуків його подальших шляхів. Отже усвідомлення долі права повинно прямувати шляхом тлумачення «волі» та мислення.

Існує особлива потреба вирізнити й зрозуміти думки, пов'язані з правом. Оскільки думка зайняла зараз найвищий ранг, то й право потрібно розглядати як напрям думки.

Право й моральні устої, дійсний світ права й моральності можна охопити думкою, через думку цей світ набуває осмисленої форми [13, с. 8, 11].

Значну частину права складають цінні формальні якості інтелектуальної та вольової діяльності. А з усіх формальних цінностей право як найбільш досконала форма відіграє найважливішу роль. Право в набагато більшій мірі дисциплінує людину, ніж логіка і методологія, або ніж систематичні вправи волі [14, с. 615]. Право своїми окремими сторонами, вважав Б. Кістяківський, відноситься до різних сфер. При цьому в кожній з цих сфер право потребує окремого дослідження. Знання, отримані в результаті таких досліджень, мають зводитися в окремі поняття: 1) державно-організаційне, 2) соціально-наукове, 3) психологічне і 4) нормативне поняття права. Він розглядав три основні складові частини соціального: суспільство, державу і людину. Досліджуючи людину, він визначав її як суспільного індивіда, який у суспільстві стає таким через самоусвідомлення (індивідуальний дух). Людина, на думку Б. Кістяківського, — це основа права, «уповноважена та дисциплінована правом особа, основа правопорядку», тоді як «особа людини і сукупність осіб, тобто суспільство, складають основу як права, так і держави» [15, с. 335].

Дійсне суб'єктне право виступає, насамперед як зумовлене потребами суб'єкта домагання, звернене до сфери людських благ або цінностей. Природна необхідність споживання благ вимагає пристосування індивідів до суспільних умов з тим, щоб підпорядкувати собі ці умови, зробити їх дійсними умовами задоволення своїх потреб. Виступаючи як зовнішнє вираження волі суб'єкта, спрямованої на задоволення його потреби, домагання становить природний зміст суб'єктивного волевиявлення, якою б не була його суспільна форма (політична, моральна, релігійна тощо). Дійсне домагання передбачає його задоволення. Домагання і задоволення — це два полюси взаємовідносин суб'єктів, природні виявлення їхніх воль, які втілюються в ту чи іншу суспільну форму. Перше виступає як субстрат суб'єктного права, друге — як субстрат правового обов'язку. Правами та обов'язками стають найбільш важливі домагання суб'єктів та їх задоволення, що виражають життєво необхідні інтереси (для кожного суспільства їх коло різне). Домагання як субстрат суб'єктного права виступає як носій правомочності. Суб'єктне право постає перед нами як подвійне явище — як домагання і як правомочність, або, якщо завгодно, як правомочне домагання [15, с. 20–22].

Автор вважає, що право необхідно характеризувати певною мірою як ірраціональне, моральне явище (такий підхід щодо розуміння природи права ми знаходимо, зокрема у Платона та Гегеля). Але право — це не лише ірраціональне явище, а й реально чинні юридичні норми, інститути, системи права тощо. Якби право було лише ірраціональним моральним явищем і його існування залежало від зовнішніх випадковостей і чужого свавілля, то воно було б, як зазначив В. Соловйов, «пустим словом». Як наполягав

філософ, «дійсне право це те, яке містить у собі умови свого існування, тобто забезпечує себе від порушень». Щоб бути дієвим у сучасному суспільстві, право повинно мати конкретні механізми у вигляді певних юридичних процедур, юридичних механізмів правозастосування, захисту права тощо [17, с. 9–10].

Слід зауважити, що феноменів права існує величезна безліч, концепцій також немало, а ідея одна. Концепт виражає змістовну єдність всіх концепцій права, отже, є змістовим ядром ідеї. На відміну від ідеї, концепт формується через висловлювання індивідом мови у процесі диспуту та через оформлення його концепції, яка знову актуалізує смисл поняття. При визначенні терміна (тобто фіксації смислу за допомогою поняття) різноосмисленність його не зникає, тому всіляке визначення, за образним висловленням Ж. Дерріда, містить «і те, що є, і те, чим може стати це є». Отже, нескінченний розвиток думки й смислів потребує введення фігури концепту, завдяки якому можливо виявлення особливостей у тому, що повторюється, дослідження сполученості різних смислів, виявлення в різному одного смислу.

Дослідження концепту «право» дає можливість вивчати динаміку розвитку права у часі. Концепт поєднує, зводить смисли «права» до єдиного універсального смислу. Таким чином, концепт формується у процесі концептуалізації інваріантів права (його феноменів) та продовжує розвиток у царині теорії доти, поки існує феноменальна основа та її фундаментальне віддзеркалення в ідеї. Концепт права є концептуальною оболонкою, котру кожне суспільство заповнює конкретним змістом. Оскільки у правовій науці обґрунтовується розподіл на правові сім'ї, основу яких утворює різноманітне розуміння природи права і цінності закону, то і взаємовідносини, що складаються між державою, суспільством і індивідом у кожній окремій правовій сім'ї обумовлюють можливості типології феноменів права. «Для України найбільшу трудність складає відсутність ґрунтовного досвіду вирішення проблеми взаємовідносин держави, суспільства й особистості... Перспективи розвитку громадянського суспільства і Україні залежать від того, як будуть синтезовані елементи глобалізації громадянського суспільства та реалізація національного соціокультурного потенціалу в осмислені ідеї громадянського суспільства» [18, с. 617] та становлення його «національного» феномену.

В процесі тривалої дискусії про праворозуміння визначилися два основні напрями: легістський, що визначає право тільки як державні воління, і лібертаристський, що розглядає право як форму і міру свободи, рівності, як джерело, втілення і критерій справедливості. При цьому слід враховувати об'єктивну обумовленість права, його соціальну і культурну основу, які воно покликано відобразити.

В працях М. Козюбри, В. Казимірчука, Г. Мальцева, В Нерсесянца, В. Журавського, О. Зайчука, О. Копиленка, Н. Оніщенко, Л. Явича та ін. зазнає критики вузьке антидемократичне визначення права і формулюється широке його поняття, що включає в себе права і обов'язки особи, правосвідомість, правовідносини. На їхню думку, наявність у законодав-

стві «мертвих», недіючих норм, декларативних принципів, які не відповідають сутності суспільних відносин, спростовує твердження про збіг законодавства та права. Замість ізольованого, диференційованого вивчення окремих аспектів правової діяльності зараз запропоновано її узагальнене усвідомлення, уявлення про цінність правової структури суспільства, про багатогранність підходів до праворозуміння, про необхідність поєднання системного, структурно-функціонального підходів до вивчення правової дійсності з нормативно-ціннісним, аксеологічним підходом. Широкий підхід до праворозуміння не означає заперечення нормативності права, що визначає правову міру можливої і необхідної поведінки. Як відмічають деякі представники юридичної науки (прибічники жорсткого розмежування понять «право» і «закон»), існує можливість існування правових норм і без відображення їх у законах та інших санкціонованих державою формах, тобто незалежно від держави. Представники широкого трактування права виходять з того, що право — це не тільки сукупність норм, а й діяльність суб'єктів права, які дотримуються правових приписів, застосовують і виконують їх у процесі правових відносин [19, с. 20–22]. Ідея різнобічного, багатосистемного підходу до права дозволила поглибити його розуміння як єдиного цілого феномену.

Перехід від вузьконормативного (легістського) розуміння права як права влади до лібертарного розуміння права як міри свободи, що встановлює гуманістичний, ціннісний зміст права збагачує наше уявлення про право і правову систему, сприяє створенню особливої поваги до права і правомірності поведінки, ціннісних орієнтацій суспільства, держави і людей [20, с. 63].

Право як все суще, метафізичне, оскільки пов'язане зі світом вищих смислів, абсолютованих цінностей і позамежних сутностей. Воно ж символічне, тому що містить у собі все необхідне, щоб доводити ці метафізичні значення до людини за допомогою соціальних форм і предметностей. У ньому з повною на те підставою можна бачити деякий тайнопис, що свідчить не тільки про невисловлені метафізичні смисли, але й несвідомі глибини колективного досвіду, а також про існування вищих енергій, що беруть участь у творенні соціального світу. Найбільшою мірою це стосується природного права. Поєднуючись у символах в єдине ціле, метафізична і фізична реальності не перестають перебувати в стані протиріччя. У свою чергу, норма і цінності права, будучи внутрішньо суперечливими, об'єднують у собі два світи — метафізичний світ абсолютної повинності і соціальний світ сущого. Кожна правова норма несе в собі абсолютний імперативний початок і одночасно є реальною моделлю поведінки, що частково реалізує вищий імператив. У людському світі вона осмислюється як ідея, виправдовується як цінність і приймається як імператив. Як відмічають В. Бачинін і М. Панов, «метафізична культурологія, маючи справу з відносним і минулим, із тим, що знаходиться в конкретних просторово-часових межах, вбачає у нормативно-ціннісних структурах знаки вічного й абсолютного. Досліджуючи соціально-правову реальність із усіма її рівнями й елементами, вона пам'ятає про метафізичну надреальність, усе-

редині якої перебувають її норми і цінності в якості її окремих модусів. За даними емпіричних спостережень і розумової аналітики вона прозріває метафізику надособистісного з екзистенціалами душі, долі, безсмертя, що перебувають поза логікою раціональних доказів і спростувань» [21, с. 48].

За твердженням екзистенціалістів, людина — це істота метафізична, яка не може існувати не присвячуючи свого життя чомусь безумовному. Життя дається, як деяка доля, шлях, який висуває питання про співвідношення у цій долі фатальності, випадковості та вільного вибору. Людина не просто живе, а переживає своє буття, являючись суб'єктом своїх відчуттів, таких як відчуття обов'язку, відповідальності за співучасливість, терплячість, відвертість та ін.

За словами В. Соловйова, духовність — це сором милосердя, благоговіння перед добром. Екзистенційна проблема — це утруднення, в яке потрапляє людина, що спостерігає і осмислює життя, проблема не суто розумова або теоретична, а життєва, або, як ще вживають, екзистенціональна. Проблема хвилює людину, тобто захоплює людину цілком та повністю, її почуття і волю, що означає, що людина включена у життєві ситуації, які спостерігає. Екзистенційне мислення — засіб спасіння, соломинка у колізіях життя, в основі якого лежить екзистенційна криза, без якої екзистенційна рефлексія неможлива, беззмістовна.

Ідея — думка на півдорозі до дії. Її енергетичний потенціал залягає в «ціннісно-смисловому полі» людського життя. Ідея — не тільки раціо, а думка заряджена смисловим зосередженням цінностей. Звідси її імпульсивність, натиск, мотиваційність, рух. З другого боку, дія — не просто виконання належного, а діяльність, доцільно організована щодо поля предметної детермінації. Звідси властивості: ідея доцільна, реалізована, ефективна тощо. Ідея виражає відношення наявного до трансцендентного, дійсного до можливого, теперішнього (і минулого) до майбутнього. Вона двобічна і як феномен перетину межі усталеного буття. Вона одночасно прокладає два вектори в евентуальну сферу: прагматико-реалізаційний та ідейно-смисловий. Сенс наділндивідуальної ідеї претендує на незавершеність, вічність.

Людині властиво за природою тяжіння до кращого у помислах та діях і саме в умовах екзистенційної ситуації вона робить свій головний вибір на користь духовності чи бездуховності, перевертаючи глибинні прошарки своєї ментальності. Духовне життя складається з екзистенційних протиріч і виражається в діалектиці душевних рухів. Тобто передбачається узгодження індивідуального і соціального через інтеграцію свідомого і несвідомого, раціонального і нераціонального в самій людині, де індивідуальне не тільки співвідноситься, а й протистоїть соціальному, а у своєму вищому прояві означає протидію тискові суспільного оточення з метою відстоювання своєї природної чистоти та досконалості на противагу суспільним катаклізмам та дисгармонії.

Усяка ідея та усяка цінність містить у собі постулат реалізації, вона повинна уявлятись і утілюватись. Рух ідеї можна розглядати згори донизу, як формування матерії за допомогою ідеї, а також і як рух знизу

догори, як намагання емоцій піднестися до ідеального світу, і тоді це буде сублімацією. Як стверджує К. Юнг, фантазія створює дійсність, вона — мати всяких можливостей, усе велике було спочатку фантазією. Фантазія є основою творчої енергії душі, яка долає болото буденності, рветься з абсурду до істинного буття. Це міст між внутрішнім і зовнішнім світом, між несвідомим і свідомим. Виростаючи з несвідомого, фантазія розквітає у формі свідомого образу і змінює нашу свідомість.

Сьогодні теорія і філософія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму, що дозволить, з одного боку, глибше проникнути в сутність права через пізнання природи людини, а з іншого боку, допоможе краще зрозуміти природу людини через пізнання сутності права. «Своєрідність нинішньої соціально-історичної ситуації полягає в тому, що в ній зійшлися разом катастрофічне і ренесансне начала, тенденції загибелі старого і народження нового. У межах людського духу вони схрестилися як різнонаправлені світоглядні вектори, породжуючи безліч найгостріших психологічних і морально-правових дисонансів» [22, с. 4–5]. У цьому особливість сучасного духовного клімату і співчуття тих, хто живе і усвідомлює право в нинішню епоху.

Конвергування принципів справжнього права і правильного використання індивідуальної автономії — це шлях, який ґрунтується на розумних рішеннях совісті і сприяє демократичному праворозумінню [23, с. 92].

В залежності від праворозуміння складається і існує правова реальність. У праворозумінні відображаються уявлення людей про суспільство, особистість, духовні та нормативні цінності. У правосвідомості беруть участь не тільки знання і мислення, але й уява і воля, почуття і вся людська душа [24]. З погляду логіки, право є судженням (тобто виражений в словах зв'язок між двома мислимими змістами, що виражається в їх частковому логічному збігові), що установлює відомий порядок (тобто відоме постійне співвідношення між елементами безлічі) як належний. Таким чином, праву притаманні всі ознаки сили в реальному правопізнанні, тобто в психологічному, соціологічному, історичному і політичному розглядах, праву не притаманна жодна з ознак сили в юридичному правопізнанні, тобто в нормативному і логічному розглядах [25].

Право в його основній сутності — це необхідний для людини образ її духовного життя на землі, необхідна форма зустрічі між верховним благом і людською душею. «Право є насамперед, право людини бути незалежним духом, право буття і право волі, право самостійно звертатися до Бога, шукати, знаходити, сповідати і здійснювати вбачену і переважну досконалість», чи інакше: «право є атрибут духу, його спосіб життя, його необхідний прояв. А правосвідомість є воля до вірного права і до єдиної, верховної мети права» [26, с. 94].

Перехідна правова епоха будь-якого часу є перехідним, конкретно-історичним циклом соціальної активності правосвідомості, зазвичай, кризовим циклом соціальної активності, що свідчить про відсутність спадкоємності правосвідомості як відсутність функції останньої. У телеологічних правозаконозмінах еволюційного (коеволюційного) плану характерно при-

сутня, вважаємо, максимальна девіантна трансгресія правосвідомості на етапі кризового, перехідного, ідейно-світоглядного буття права і закону [27, с. 70–74].

Максимальна девіантна трансгресія правосвідомості на етапі кризового, перехідного, ідейно-світоглядного буття права і закону ідентифікує абсолютну соціальну активність та самостійність правосвідомості як девіантної, яка свідчить про зміну або можливість зміни кризового циклу соціальної активності правосвідомості на некризовий (максимальна кількість злочинів, порушень трудової дисципліни та ін., незадоволеність станом законодавства первинних суб'єктів правосвідомості, зменшення чисельності первинних суб'єктів правосвідомості внаслідок погіршення їх життя та ін.).

Критеріями другої, ідеологічної соціалізації матеріально-знакового права як формування національного закону є різні властивості одного, конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, у межах певної історико-правової концепції позитивної правової науки, культури будь-які девіації пізнання як права не визнаються за правові, що ідеологічно скомпресовані, звужені та ідейно структуровані, правова свідомість стає основою творення своєї іншоформи — законосвідомості, яка має тепер первинними суб'єктами юридичні, а вторинними — фізичні особи, тобто відбулась стійка ідеологічна переструктурація, а разом з цим здійснилась неприродна дизасиметрія права і закону як дизасиметрія ментальних прав первинних (фізичні особи) та ідеологічних прав вторинних (юридичні особи). Ідеологічна соціалізація права здійснюється, зазвичай, у межах одного конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, є однобокою, поверховою, формальною, позитивною, з формальною спадкоємністю відповідного конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, яка зовсім не враховує спадкоємності між конкретно-історичними циклами соціальної активності правосвідомості.

У різних циклах соціальної активності правосвідомості, відбувається зміна розвитково-трансформаційного принципу нелінійності (телеологічності) пізнання на лінійний (позитивний) варіант його законодавчої фіксації як принципа права. Критерієм зміни принципу нелінійності на лінійності є зміна функції правосвідомості, яка виявляється або у зміцненні, або послабленні спадкоємності правосвідомості як підструктуро-підсистеми етнотрадиції (національної самосвідомості).

Саме за рахунок нових правових девіацій правосвідомості, які розвиваються як неделінквентні, спроможні генеруватися прогресивно нові, модернізуючі, інтуїтивні пізнавальні тенденції, орієнтації, цінності або протиріччя чи протидії як у процесах загального світоправоосмислення, так і у різних методах і методологіях правосвітовиміру, які теж, як цілковито девіантні, не змогли б стати новими, не будучи недевіантними. У практичній площині девіації правосвідомості визнаємо тільки ті прогресивними, що створюють нове правосвітобачення, узгоджене з домінантними світовими тенденціями правового розвитку [28, с. 119–125].

Зміст права складає не фізично відчутна предметність, а норми, цінності і змісти. Оперуючи ними, людське мислення вибудовує специфічну за свої-

ми ознаками і властивостями реальність, що називається правовою. У цієї реальності, незважаючи на те, що природа її компонентів має переважно духовний, ідеальний характер, повинен бути соціокультурний субстрат, без якого ні норми, ні цінності, ні смисли права не змогли б впливати на людину. Субстратом звичайно називають здатні почуттєво сприйматися основи ідеально-духовних реалій, що впливають на людину. Оскільки всі ті духовні форми, що так чи інакше пов'язані з людиною, обтяжені матеріальністю, то субстратність присутня практично всюди, включаючи найтонші і піднесені духовні прояви на зразок музики, релігії і моральності. Право в даному випадку не є виключенням.

У права, як і в усього на світі, є причини його появи, розвитку і функціонування, і їх досліджує теорія права. Але, крім них, існують ще і причини цих причин, або загальні основи буття правової реальності. Маючи метафізичний, онтологічний, культурологічний, антропологічний, екзистенціальний характер, ці основи не є предметом чистої юриспруденції, а утворюють предмет філософії права. Розмірковуючи про неї, філософія виходить далеко за межі теорії права і занурюється в питання, що стосуються природи буття і небуття, хаосу і порядку, цивілізації і культури, добра і зла та ін.

Через пульсуючу ритміку відношень внутрішніх протилежностей будь-яка правова реалія перебуває у властивій їй якості, розпадається і знову об'єднується в цілісність, залишається собою і стає іншою, піддається впливу ентропії й активно протидіє їй.

Нове бачення сутності права можливе тільки через заперечення метафізичного суб'єкта і відкидання класичного тексту, при переході до нового розуміння суб'єктивності і тексту. Духовне життя складається з екзистенційних суперечностей і виражається в діалектиці душевних рухів. Тобто передбачається узгодження індивідуального і соціального через інтеграцію свідомого і несвідомого, раціонального і нераціонального в самій людині, де індивідуальне не тільки співвідноситься, а й протистоїть соціальному, а у своєму вищому прояві означає протидію тискові суспільного оточення з метою обстоювання своєї природної чистоти та досконалості на противагу суспільним катаклізмам та дисгармонії [29, с. 8].

Список літератури

1. Плавич В. П. Сучасна концепція праворозуміння та його моделі / В. П. Плавич // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. — Випуск 27. — К. : ІДІП НАНУ, 2005. — С. 3–7.
2. Бурлай Є. В. До питання про елементарне праворозуміння: спроба логіко-лінгвістичного аналізу / Є. В. Бурлай // Український часопис міжнародного права. — 2003. — № 1. — С. 3–7.
3. Плавич В. П., Плавич С. В. Логіко-лінгвістичний аналіз праворозуміння на сучасному етапі розвитку правової науки / В. П. Плавич, С. В. Плавич // Право і лінгвістика : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції 23–26 вересня 2004 року. — Сімферополь, 2004. — С. 24.
4. Алаіс С. І. Проблеми праворозуміння в основних школах права : автореф. дис. … к. ю. н. : спец. 12.00.01: теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень / Алаіс Софія Іванівна. — К., 2003. — 17 с.

5. Мірошніченко М. Право: терміно-поняття, поняття, категорія / М. Мірошніченко // Право України. — 2006. — № 3. — С. 29.
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат о социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. — М., 1995.
7. Круглый стол: проблемы современного правопонимания // История государства и права. — 2003. — № 6. — С. 2–16.
8. Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 4. — С. 61.
9. Карбоньє Ж. Юридическая соціологія / Ж. Карбоньє. — М., 1986. — С. 26.
10. Бігун В. С. Антропологія, аксіологія ті соціологія права. До питання про праворозуміння / В. С. Бігун // Часопис Київського університету права, 2005. — № 4. — С. 150.
11. Дмитрієнко Ю. М. Формула норми права у контексті синергетики правосвідомості // Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії — шляхи європейської інтеграції : матеріали конференції. — Вінниця, 2006. — С. 114–115.
12. Дмитрієнко Ю. М. Юридична техніка: комп'ютерне моделювання української правосвідомості як форми української держави в історичному та реальному часі / Ю. М. Дмитрієнко // Держава і право: Збірник наукових праць. Вип. 30. — К. : ІДІП НАНУ, 2005. — С. 114–135.
13. Ковальський В. С., Козінцев Г. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В. С. Ковальський, Г. П. Козінцев. — К., 2005. — С. 8–11.
14. Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх. Основи філософії права або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. — К., 2000. — С. 615.
15. Кистяковский Б. А. Социальные нормы и право / Б. А. Кистяковский. — М., 1916. — С. 335.
16. Там само.
17. Ющик О. І. Суб'єктне право — вихідний пункт дослідження права / О. І. Ющик // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки : вип. 21. — К., 2002. — С. 9–10.
18. Плавич В. П. Правове регулювання трансформаційної економіки України і розвиток національного законодавства / В. П. Плавич. — К., 2002. — С. 617.
19. Узун Ю. В. Концепт «Громадянське суспільство»: принципи сучасної теоретико-методологічної парадигми / Ю. В. Узун // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — Вип. 21. — К., 2002. — С. 20–22.
20. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток // В. С. Журавський, О. В. Зайчук, О. М. Копиленко, Н. М. Оніщенко : за ред. В. С. Журавського. — К., 2003. — С. 63.
21. Там само.
22. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. — К., 2003. — С. 4–5.
23. Плавич В. П. Право та економіка: проблеми функціонування та розвитку : навч. посіб. — Одеса, 2003. — С. 92.
24. Ильин И. А. Собрание сочинений в 10 томах. — Т. 1. — М., 1996.
25. Там само.
26. Цит. за Мельничук О. С. І. О. Ільїн про душевно-духовну сутність права // Юридичні читання молодих учених: Збірник матеріалів всеукраїнської наукової конференції, 23–24 квітня 2004. — К., 2004. — С. 94.
27. Дмитрієнко Ю. М. Нелінійна природа правової свідомості як телеологічна сутність правових рефлексій / Ю. М. Дмитрієнко // Ученые записки Таврического университета им. В. И. Вернадского. Том 16 (55). — № 1. Философия. Социология. — Симферополь, 2003. — С. 70–74.
28. Дмитрієнко Ю. М. Традиційні та нетрадиційні моделі правових посттоталітарних рефлексій / Ю. М. Дмитрієнко // Ученые записки Таврического университета им. В. И. Вернадского. Том 15 (56). — № 2. Философия. Социология. — Симферополь, 2002. — С. 119–125.
29. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння / В. П. Плавич // Юридична Україна. — 2004. — № 8 (20). — С. 8.

В. П. Плавич
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВО НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

Резюме

В статье дана характеристика права на современном этапе развития юридической науки. Акцентировано внимание на том, что право есть явление, которое динамично развивается под влиянием социальных, политических, идеологических факторов до уровня социально-экономических отношений и потребностей общественного развития. Взаимодействие этих факторов создает основу формирования права. Аргументировано, что сущность человека надгосударственная — не государство создает человека, а человек — государство.

Ключевые слова: новое правомировозрение, социокультурный субстрат, методология правомироизмерения, конвергенция принципов права.

V. P. Plavich
Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Juridical Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE LAW ON THE CONTEMPORARY STAGE OF THE DEVELOPMENT JURISPRUDENCE

Summary

The characteristic of law on the contemporary stage of the development of jurisprudence is given in the article. The attention is concentrated on that the law is a phenomenon, which dynamicly developed under influence of social, political and ideological factors up to the level of social economy relations and necessities of social development. Cooperation of these factors create the basis of the formation of the law. Reasonely illustrated that essence of a person is suprastate and means that not a government create a person but person does.

Key words: new law outlook, sociocultural substratum, methodology of law outlook, convergation of principles of the law.